

Förskolan och systemskiftet som glömts bort

MATS WINGBORG

MATS WINGBORG är oberoende utredare och ingår i Nätverket för en likvärdig skola.

KATALYS ARGUMENT är en serie korta analyser och argument-samlingar i aktuella ämnen. Fokus är på ekonomi, välfärd, fördelningspolitik och arbetsliv. Syftet är att ge snabba men välgrundade faktaunderlag för att du själv ska kunna ta ställning och argumentera.

Sammanfattning

- Segregationen inom förskolan växer. De fristående förskolorna domineras av barn vars föräldrar har lång utbildning.
- Bolagsskolorna har mindre bemanning. För att klara det har de ett skevt urval med barn till många högutbildade och engagerade föräldrar.
- Fackliga organisationer, personal och föräldrar protesterar ofta mot stora barngrupper. Men om kommunerna höjer barnomsorgspengen är det tillåtet för fristående skolor att öka vinsten i stället för att anställa mer personal.
- Forskning från Uppsala universitet visar att högutbildade föräldrar planerar för barnens utbildningskarriär. I den planeringen har valet av förskola blivit allt viktigare.

Systemskiftet inom barnomsorgen

Ökad segregation. Fritt fram för bolag att starta förskolor och få tillgång till skattepengar. Successivt större barngrupper. Personal som går på knäna. Förskolor utan en enda anställd förskollärare. Varningslamporna blinkar för fullt. Ändå handlar den politiska debatten främst om skolan och inte om förskolan. Hur kommer det sig?

Över en halv miljon barn är inskrivna i förskolan. Det betyder att nästan 87 procent av alla barn i landet återfinns inom barnomsorgen. Av dessa går 80 procent i en kommunal förskola och 20 procent i en fristående. Av barnen i fristående förskolor går 60 procent i en vinstdriven och 40 procent i en ideellt driven förskola (12 respektive 8 procent av alla barn i inom barnomsorgen). Samtidigt pågår en dramatisk förskjutning och det är de privata bolagen som växer.

I likhet med skolan råder fri etableringsrätt inom barnomsorgen. För att en kommun ska kunna säga nej till en ny etablering måste den kunna visa att förskolan inte uppfyller lagens krav. Skolor som rekryterar elever får en skolpeng och förskolor får en barnomsorgspeng. Enligt lag får kommunen inte missgynna privata aktörer, men de inte har samma ansvar som de kommunala. En fristående förskola avgör själv när det är fullt och kan säga nej till ytterligare barn. För dem gäller inte heller inte offentlighetsprincipen.

Det finns skillnader mellan skolan och förskolan. Grundskolan är obligatorisk medan förskolan är frivillig (men förskoleklass från 6 års ålder är obligatorisk). I skolan varierar klassernas storlek, men skillnaderna i barngruppernas storlek i förskolan är långt större. Skoldagen är ungefär lika lång för alla barn i samma ålder, men i förskolan råder stor variation mellan hur många timmar som barnen är där. I förskolan finns också de mycket små barnen, de mellan ett och tre år, som kräver mer personal än äldre barn. Samtidigt saknas bindande regler för barngruppernas storlek, öppettider och andel av personal som ska vara utbildad. För privata företag finns stor frihet att lägga upp verksamheten som man själv önskar. Jämfört med andra länder sticker de svenska reglerna ut. I exempelvis Norge är storleken på barngrupperna reglerade. Där gäller kravet max tre barn under tre år per anställd och max sex barn över tre år per anställd. I Sverige vill både Kommunal och Sveriges Lärare införa samma regler som i Norge.

Även i skolan saknas regler för elevgruppernas storlek och lärartäthet, något som utnyttjas av bolagsskolorna. Men de negativa effekterna av att detta är oreglerat är ännu större inom förskolan. I verksamhet med små barn är gruppstorlek och personaltäthet än mer betydande för kvaliteten. En rad undersökningar ger stöd för detta. En av de klassiska studierna på temat – ”Förtätning på daghem” – utfördes redan 1986 i Vaxholms kommun. Den slår fast att större barngrupper leder till att personalen inte hinner med barnen i den ”utsträckning som är nödvändig” och att det särskilt drabbar ”tillbakadragna barn”.

KATALYS ARGUMENT
2:2024

FÖRSKOLAN OCH
SYSTEMSKIFTET
SOM GLÖMITS BORT

MATS WINGBORG

S. 2

För företag som driver förskolor i bolagsform finns en enkel strategi för att tjäna pengar. Det första steget är att ha färre anställda, lägre behörighet, fler utbildade i personalen och större barngrupper. Det andra är att inte erbjuda öppettider på tidiga morgnar, kvällar och nätter. Det tredje är att styra urvalet av vilka barn som ska få plats och undvika barn som är särskilt krävande och kräver mer resurser och i stället rekrytera barn till högutbildade och engagerade föräldrar. Eftersom bolagsskolorna sköter sina egna kösystem utan insyn är det i praktiken fritt fram att manipulera köerna och ta in de man vill. En privat förskola kan också alltid säga att skolan är ”full”, den har inga skyldigheter att ta emot ytterligare barn.

Fackliga organisationer och nätverket Förskoleupproret kräver att barngrupperna i förskolan blir mindre. En enkät från Kommunal visar att var fjärde barnskötare anser att den otillräckliga bemanningen gör att barnen utsätts för risker. Den ökande stressen är också en förklaring till ökad personalomsättning och sjukskrivning bland personalen. Genom att höja barnomsorgspengen kan en kommun göra det möjligt för förskolorna att anställa fler, men en höjd barnomsorgspong innebär samtidigt en höjd peng för alla som driver förskolor. Även för bolagen.

– Om en kommun höjer barnomsorgspengen riskerar den att locka till sig fler förskolor som drivs av bolag. De kan fortsätta med stora barngrupper, för lite personal och i stället öka vinsten. Av precis detta skäl borde Sverige använda sig av den norska modellen, att lagstifta om storleken på barngrupperna i förskolan, säger Sepideh Westerberg, Kommunals expert på förskolan.

Kommunerna får sitta i baksätet och titta på

Det är kommunerna som har ansvaret för att alla barn ska erbjudas en förskoleplats, men de saknar inflytande över den verksamhet som inte drivs i kommunal regi. När föräldrar eller personal klagar på brister, som underbemanning och väldigt stora barngrupper, finns det inte mycket de valda politikerna kan göra. Först om bristerna är så stora att det finns lagliga skäl för att stänga verksamheten går det att göra något, men då räcker det inte med stora barngrupper, för få anställda och eller att personalen saknar utbildning. Redan idag finns 263 förskolor, de flesta privata, som inte har en enda anställd förskollärare. Johan Enfeldt, tidigare utredare på Kommunal och idag på LO, pekar på det politiska problemet:

– Eftersom de privata förskolorna är sina egna huvudmän finns det inget politiskt ansvar att utkräva, trots att medborgarna betalar för verksamheten via skattsedeln.

De stora privata drakarna

Störst bland bolagen inom förskolebranschen är det snabbväxande Atvexa som expanderat genom att köpa upp förskolor. Atvexa kontrolleras av ett antal så kallade välfärdsentreprenörer, däribland Peter Weiderman och Lars Brune, med bakgrund inom vårdföretaget Carema. Under 2022 väckte Atvexa uppmärksamhet genom att lämna Stockholmsbörsen.

Näst störst är Pysslingen som ägs av Academedia, tillika det största företaget i friskolebranschen. Academedia ägs i sin tur till 60 procent av utländska investeringsfonder. Till historiens ironier hör att Academedia en gång i tiden fick startkapital från Bure, ett investeringsbolag som startades med hjälp av pengar från avvecklade löntagarfonder. Pengar som en gång i tiden skulle användas för att stärka löntagarnas inflytande har i stället använts för att privatisera offentligt finansierad verksamhet.

Ett förskolebolag som växer snabbt är Norlandia förskolor, ett dotterbolag ägt av det norska investmentbolaget Hospitality Invest, som i sin tur kontrolleras av bröderna Kristian och Roger Adolfsen. Koncernen är aktiv i många branscher och driver bland annat hotell och äldreomsorg. Norlandia förskolor utgör bara en liten del av all verksamhet, men en del som expanderar snabbt, inte minst i Sverige. Till stor del sker det genom att köpa upp andra privata förskoleföretag. Däribland har man köpt Kids2Home och Kunskapsförskolan.

En annan stor privat aktör, också med norsk koppling, är Dibber som utgör en del av det norska bolaget Læringsverkstedet som ägs av det norska paret Randi Lauvland Sundby och Hans Jacob Sundby. Paret är sedan en tid tillbaka bosatta i Schweiz. För Aftonbladet berättade de redan 2020 att man då omsatte 42 miljoner kronor i Sverige och att "Sverige har mer generösa regler för vinstuttag" än i Norge.

Bland förskolebolag med bas i Sverige finns vidare företaget Tellusbarn förskolor. Direktör är Bijan Fahimi, tidigare ordförande i Liberala studentförbundet, tidigare ledamot i Liberalernas partistyreelse och under en kort period liberal riksdagsledamot som ersättare för Karin Pilsäter. Även den nuvarande skolministern Lotta Edholm satt i styrelsen på koncernnivå för Tellusgruppen under 2021–2022. Det var under den perioden som Tellusbarn fick kritik för att inte ge förskolebarnen tillräckligt med mat. I Enköping vittnade föräldrar om att de blev tvungna att köpa stödmat till deras hungriga barn.

Klirr i kassan

Tidningen *Kommunalarbetaren* har under våren 2024 granskat vinsterna inom förskolebranschen. Undersökningen visar att den genomsnittliga vinstmarginalen för alla förskolehuvudmän som är aktiebolag var drygt 6 procent, men att 50 bolag utmärkte sig med en vinstmarginal på över 20 procent. Enbart aktiebolaget

Pysslingen gjorde en vinst på 208 miljoner kronor 2022. Samma år skickade Norlandia vidare 40 miljoner kronor 2022 till andra företag i koncernen.

Johan Enfeldt, utredaren på LO, har i en tidigare rapport granskat Academedias årsredovisning för 2019–2020. Där redovisas att det initiala investeringsbehovet för en förskola är mellan 1–2 miljoner kronor och att ”break-even” nås redan efter två år. Därefter kan vinstpengarna plockas ut. Ett år senare räknar bolaget att förskolan har nått en ”mogen lönsamhet”, vilket för en förskola med 90–120 barn innebär en vinst på 13–14 procent. Ytterst få tjänsteföretag kan räkna med en så hög garanterad vinst.

Till skillnad från kommunala förskolor kan de privata förskolebolagen dessutom erbjuda olika sidotjänster till föräldrarna, en möjlighet som uppmärksammats av Tankesmedjan Balans. Norlandia erbjuder exempelvis barnpassningstjänster för barn som inte är i förskolan. För sådana tjänster kan föräldrarna också söka rut-bidrag. Först får skattebetalarna finansiera förskoleföretagens vinster, därefter får skattebetalarna subventionera företagets sidotjänster som ger bolagen ytterligare intäkter.

Segregation redan för ettåringar

De flesta barn går i en förskola nära hemmet. Den starka lokala kopplingen gör nog att många tänker att förskolan inte bidrar till en ökad segregation. Dessvärre är den bilden felaktig. Forskare vid Uppsala universitet har i flera nya studier visat att bostadssegregationen utgör en bottenplatta som skapar segregation, men att det rådande förskolesystemet förstärker den segregationen. En av dessa forskare är Håkan Forsberg, lektor vid pedagogiska institutionen. Han berättar att deras studier visar att när det finns val att göra är det framför allt föräldrar med hög utbildning som söker sig till andra förskolor än de som ligger närmast och att det är en stark övervikt av barn till högutbildade föräldrar i privatdrivna förskolor.

– En konsekvens är att andelen högutbildade föräldrar stundtals är högre i förskolan än i området där förskolan ligger, vilket indikerar att det finns en segregationseffekt redan på förskolenivå till följd av ökade möjligheter att välja mellan privata och offentliga alternativ, förklarar Håkan Forsberg.

En annan tendens är att högutbildade föräldrar med utländsk bakgrund är den grupp som i större utsträckning än andra söker sig till i förskolor i områden som är annorlunda socioekonomiskt än där de själva bor, exempelvis till mer ekonomiskt välbärgade områden. Samtidigt tenderar föräldrar med svensk bakgrund att undvika förskolor med en hög andel barn från familjer med utländsk bakgrund, ett tecken på så kallad ”white flight”.

Ofta har de privata förskolorna mindre generösa öppettider än de kommunala, en del håller till och med stängt under flera veckor på sommaren. Visserligen ska de privata förskolorna följa kommunernas regler om öppettider, men kan hänvisa till att det

inte behöver ha öppet om det inte finns barn på förskolan under "obekväma" tider. Den sociala snedrekryteringen av barn skapar med andra ord möjlighet att begränsa öppettiderna.

För personer i LO-yrken gör detta att det ofta är svårt att ha barn på privata förskolor, de har ofta oregelbundna arbetstider och små möjligheter att själva styra när de ska arbeta. En annan faktor kan vara att högutbildade oftare gör val där de söker lika-sinnade, medan andra föräldragrupper oftare väljer den närmsta förskolan. En orsak kan vara att privata förskolor ofta förlägger sin verksamhet till områden med många välbärgade.

I artikeln "Familjers användning av förskolemarknaden" pekar, Ida Lidegran, professor i utbildningssociologi, på en annan orsak till segregationen: Hon skriver att högutbildade föräldrar allt tidigare upprättar utbildningsstrategier för sina barn, det vill säga redan i valet av förskola: "I intervjuer med föräldrar med långa högskoleutbildningar framkommer att mycket tid och energi ägnas åt att hitta vad man anser vara en bra förskola. Man besökte ofta olika förskolor innan man gjorde sitt val. Föräldrarna uttryckte också starka åsikter om vad en bra förskola innebar. Det framkom att man försökte hitta rättfärdigande argument för att motivera varför vissa förskolor undveks."

I själva verket tyder forskningen på att föräldrarna har dålig inblick i kvaliteten på förskolorna. Vad som styr valet är något annat, att barnen hamnar på förskolorna där föräldrarnas bakgrund och utbildningsnivå överensstämmer med den egna.

Den segregation som uppstår inom barnomsorgen tenderar också att permanentas. De stora koncernerna i branschen driver också grundskolor och de barn som går i företagets förskolor för förtur till grundskolan. Det är också ett sätt för skolkoncernerna att rekrytera barn med engagerade och välutbildade föräldrar, något som i sin tur är en bas för lönsamhet.

Vad var det som hände?

Omdaning av förskolan har skett efter hårda politiska konflikter, men när väl marknadiseringen kommit på plats är det som om en stor del av oppositionen givit upp. Visserligen finns ett och annat undantag, men kontrasten jämfört med den livliga debatten om skolan är ändå slående.

Men låt oss först backa bandet och påminna om de strider som varit. Annandagen 1983 kom nyheten att Electrolux i samarbete med SAF (nuvarande Svenskt Näringsliv) skulle öppna en privat förskola med namnet Pysslingen. Reaktionen från vänster blev häftig och Olof Palme liknade Pysslingen med snabbmatskedjan Kentucky Fried Chicken. Året därpå, 1984, antog riksdagen en lag som i folkmun fick namnet Lex Pysslingen och som innebar ett förbud mot att ge statsbidrag till förskolor som drevs som aktiebolag.

I boken *Problemet med vinster* av historikern Magnus Linnarsson skildras de upprörda riksdagsdebatterna under mitten av 1980-talet. Till de fränaste kritikerna till förslaget om privata förskolor hörde socialdemokraterna Sten Andersson (under en period socialminister), Maj-Lis Lööv (riksdagsledamot och under en period statsråd) och Evert Svensson (ledamot av socialutskottet) samt vänsterpartisten Inga Lantz (riksdagsledamot). Sten Andersson såg privata förskolor som ett första steg mot ett helt nytt samhälle: "... ett amerikaniserat Sverige där plånboken – inte behovet – skall avgöra vilken sjukvård, vilken utbildning och vilken barnomsorg som skall stå tillbuds".

Från borgerligt håll såg man positivt på privata inslag inom barnomsorgen, men det fanns också tydliga nyansskillnader mellan partierna. Moderaterna förordade ett långtgående systemskifte där offentligt finansierad verksamhet till stora delar borde utföras av privata aktörer. I en artikel i *Svenska Dagbladet* 1984 förespråkade Carl Bildt (M) och Arne Björhn "ökad privatisering, konkurrens, avgiftsfinansiering och avreglering". I en partimotion från samma år slog den moderata partiledaren Ulf Adelsohn fast att "barnomsorgen i stor utsträckning kan bedrivas i privat regi". Två argument stod i förgrunden, dels att privatiseringar skulle skapa valfrihet, dels att effektiviteten skulle öka. En av de ledande moderata förespråkarna var Hugo Hegeland, tillika professor i nationalekonomi. Han hävdade att privata förskolor skulle visa att det gick att driva verksamheten till lägre kostnader. Det skulle göra det möjligt att i nästa steg "minska bidragen till den offentliga barnomsorgen". De andra borgerliga partierna understödde Moderaterna, men i mer försiktiga ordalag. Centerpartiet ville exempelvis öppna för fler privata alternativ i barnomsorgen, men ansåg att de i huvudsak borde bestå av ideella initiativ och föräldrakooperativ.

På en punkt fanns också på ett tidigt stadium en spricka inom socialdemokratin. Sten Andersson öppnade, innan det var officiellt inom socialdemokratisk politik, dörren för ideellt drivna förskolor, men sade nej till vinstdrivande. Evert Svensson (S) hävdade mer eftertryckligt att alla förskolor borde drivas av kommuner. Han anklagade också de borgerliga partierna för att använda ideella organisationer och föräldrakooperativ "som en plog för att införa något som är befängt" (det vill säga vinstdrivande förskolor).

De borgerliga partierna hittade ett sätt att trotsa Lex Pysslingen. I Stockholmsområdet levde det privata företaget vidare genom så kallad arbetsledarentreprenad, vilket betydde att endast föreståndaren var anställd av Pysslingen och övrig personal av kommunen. När de borgerliga partierna vann valet 1991 blev en av de första åtgärderna att ta bort Lex Pysslingen. I och med beslutet blev det tillåtet att driva vinstdrivande förskolor. Fortfarande var det emellertid kommunerna som själva beslutade om sin barnomsorgsplan och kommunerna kunde styra om de ville öppna för privata alternativ.

Vid denna tid var Moderaterna starkt inspirerade av kundvals-systemet. För varje barn skulle det finnas en peng som skulle tilldelas den förskola eller skola som föräldrarna valde. Det fanns samtidigt en annan konkurrerande idé, att föräldrar som var hemma med sina barn skulle få ett vårdnadsbidrag. Reformen 1993 blev en kompromiss mellan dessa två idéer. Den borgerliga regeringen fattade beslut om etableringsfrihet för privata friskolor, men ersättningen blev låg och en låg ersättning skulle också utgå till föräldrar som var hemma med barn. Den politiska oppositionen till vänster motsatte sig båda förslagen.

När Socialdemokraterna återkom till makten efter valet 1994 slopades vårdnadsbidraget och etableringsfriheten för förskolor stoppades – men Lex Pysslingen infördes inte igen. Från och med nu var det lagligt att använda skattemedel för privata förskolor.

Nästa stora förändring kom 2006. Socialdemokraterna styrde landet men blev nedröstade i riksdagen av de borgerliga partierna och Miljöpartiet tillsammans. Förslaget om etableringsfrihet för privata förskolor antogs av riksdagen.

Hösten samma år återtog de borgerliga partierna regeringsmakten. De tidigare idéerna kom tillbaka men i något ny skepnad. Ett fullödigt system med barnomsorgspeng infördes. Nivån på pengarna ska motsvara ersättningen till de kommunala förskolorna. Vidare får kommunerna rätt att införa vårdnadsbidrag. Socialdemokraterna och Vänsterpartiet röstade emot båda reformerna.

Efter valet 2014 förlorade den borgerliga alliansregeringen makten och Socialdemokraterna och Miljöpartiet bildade en minoritetsregering. Med stöd av Vänsterpartiet avskaffade regeringen vårdnadsbidraget, men barnomsorgspengen blev kvar. En orsak var att Miljöpartiet försvarade barnomsorgspengen.

Inom socialdemokratien accepterades först skolpengen och sedan barnomsorgspengen. Idag är motståndet mot skolpengen betydligt större. Ett krav är att skolpengen differentieras med argumentet att kommunala skolor har större åtaganden än friskolor och att en likvärdig skolpeng därför missgynnar de kommunala skolorna. Exakt samma argument kan också användas för att kritisera barnomsorgspengen, men debatten om den har tystnat. Från flera håll riktas också kritik mot att aktiebolag ska få driva skolor, men en motsvarande kritik mot att aktiebolag har rätt att driva förskolor lyser med sin frånvaro.

Vad händer nu?

Systemkritiken av marknadsiseringen av förskolan är nästan obefintlig jämfört med motsvarande kritik av skolan. En orsak kan vara att det finns bevis i skolan som visar att klyftan i resultat ökat mellan olika skolor. En annan förklaring kan vara att statistiken som visar vad som sker i förskolan är bristfällig. För det mesta slås alla fristående förskolor ihop i statistiken utan att det görs någon skillnad mellan ideellt drivna förskolor och förskolor

som ägs av bolag. Det gör det otydligt när det gäller barngruppernas storlek och andelen utbildad personal där bolagsförskolorna utmärker sig med stora barngrupper och låg andel utbildad personal i motsats till de ideellt drivna.

Kanske har något också börjat att hända. Den 23 mars 2023 arrangerade Socialdemokraterna en pressträff med Lena Hallengren och Åsa Westerlund. Vid träffen föreslog de två företrädarna en utredning som granskar skolan och som också ska vara fri att föreslå ett vinstförbud även för förskolan. Likaså öppnade de för att Skolinspektionen ska få tillsynsansvaret även för förskolan. Steg i rätt riktning, men fortfarande bara förslag om att utreda.

En orsak till pressträffen var den utredning som Socialdemokraterna hade beställt om förskolan av riksdagens utredningstjänst (RUT, diarienummer 688). I likhet med tidigare uppgifter visade utredningen på stora skillnader i personaltäthet och andel utbildad personal mellan kommunala och fristående förskolor. I de fristående var det exempelvis 17 barn per heltidstjänst jämfört med 12 barn i kommunala. En brist var emellertid återigen att statistiken inte gjorde någon skillnad mellan ideellt drivna och bolagsdrivna förskolor. Det är anmärkningsvärt eftersom det är väl känt att det framför allt är bolagsförskolorna som har låg personaltäthet.

En mer intressant uppgift i rut-rapporten var därför att förskolor som drivs av bolag snabbt har ökat. Andelen barn som går i en bolagsförskola av alla barn som går i en fristående skola hade ökat från 53 procent till 59 procent från 2015 till 2021.

Rut-rapporten slår också fast att förskolemarknaden idag domineras av ett antal megakoncerner. De flesta enskilda huvudmän äger visserligen bara en eller två förskolor men samtidigt finns flera förskolekoncerner som äger 70 förskolor eller fler. I den gruppen återfinns de tidigare nämnda Atvexa, Academedia, Dibber och Norlandia – där Atvexa kontrolleras av ett antal välfärdsentreprenörer, däribland Peter Weiderman och Lars Brune, med bakgrund inom vårdföretaget Carema.

Det finns ytterligare en detalj i rut-rapporten som är värd att uppmärksamma. Det är den successiva minskningen av kooperativt drivna förskolor, särskilt har föräldrakooperativen minskat.

En förklaring till den successiva minskningen av föräldrakooperativa förskolor kan vara att trycket i arbetslivet ökat. Tilltagande stress och längre pendlingsavstånd till jobbet kan ha inneburit att färre föräldrar orkar engagera sig i föräldrakooperativ. En annan orsak är att en del av föräldrakooperativen omvandlats till personalkooperativ, ändrar juridisk form till aktiebolag och sedan blir uppköpta av större koncerner. De anställda i ett personalkooperativ kan snabbt tjäna miljontals kronor på att sälja hela verksamheten. Det är inte förvånande att det är lockande. Ökningen av bolagsdrivna förskolor kan inte förklaras av enskilda personers agerande. Det handlar om ett systemfel.

Fakta om förskolan

SIFFROR I SAMMANDRAG

- 501 000 barn är inskrivna i förskolan (hösten 2023). Dessa är inskrivna på 9 129 förskoleenheter.
- I genomsnitt gick det 15,3 barn i varje barngrupp, vilket är en ökning med 0,7 barn per barngrupp sedan hösten 2021. Men den största ökningen av barngrupperna skedde efter 1990-talskrisen. Därefter blev grupperna permanent större.
- Nästan 80 procent av alla barn i Sverige går i en kommunal förskola.
- Av de drygt 20 procent som går i en fristående skola går en dryg majoritet i en bolagsförskola och mindre än hälften i en ideellt driven, ofta personal- eller föräldrakooperativ. Successivt pågår en förskjutning.
- Förskolorna drivna av bolag ökar medan föräldrakooperativen minskar.
- Det existerar stora regionala skillnader. Bolagsförskolorna är särskilt vanliga i storstadsområdena, där har det varit lättast att etablera sig.

KATALYS ARGUMENT
2:2024

FÖRSKOLAN OCH
SYSTEMSKIFTET
SOM GLÖMTS BORT

MATS WINGBORG

S. 10

ENORM ÖKNING AV ANDELEN BARN I FÖRSKOLAN

- Från mitten av 1970-talet har andelen barn som är inskrivna i förskolan exploderat. 1975 gick 5 procent av alla barn i förskolan, 1995 hade andelen ökat till 49 procent och 2005 till 55 procent.
- Idag är knappt 87 procent av landets barn i åldern ett till fem år inskrivna i förskolan.

DE STÖRSTA PRIVATA KONCERNERNA INOM FÖRSKOLAN

- Atvexa: 153 förskolor
Academedias: 147 förskolor
Norlandia: 103 förskolor
Dibber: 92 förskolor
Tellusbarn: 28 förskolor
- Academedias är den största av koncernerna totalt sett. Företaget har även verksamhet i Norge, Finland, Tyskland, Nederländerna, Polen och Storbritannien. Det senaste stora nyförvärvet skedde i februari 2024 när Academedias köpte det finska företaget Touhula. Det innebär att Academedias tar över driften av 113 förskolor i Finland. (Källa: Företagens webbsidor.)

MAXTAXAN

- Maxtaxan infördes 2001 efter ett socialdemokratiskt initiativ. Då fastslogs det att taxan för det första barnet skulle uppgå till 3 procent av inkomsten upp till ett tak på max 1 140 kronor. För det andra barnet gällde 2 procent av inkomsten upp till 760 kronor och för det tredje 380 kronor. För många föräldrar innebar maxtaxan en kraftig sänkning av avgiften.
- Därefter höjdes maxtaxan i två omgångar, men i takt med allmänna prishöjningar urholkades nivån. 2015 knöts taxan till ett index.
- Inkomsttaket i maxtaxan för barnomsorg höjs från och med den 1 januari. Från den 1 januari 2024 är högsta avgiftsnivån för barn ett 1 688 kronor, för barn två 1 125 kronor och för barn tre 563 kronor
- Maxtaxan har minskat avgifterna, samtidigt är konstruktionen regressiv, låginkomsttagare men inte höginkomsttagare får en höjd taxa efter inkomstökning.

BARNGRUPPERNAS STORLEK

- Barngrupperna i förskolan har fortsatt att öka, men den riktigt stora ökningen kom efter 1990-talskrisen. När krisen var över fortsatte barngrupperna att vara på en hög nivå, med vissa variationer mellan olika år.
- Under den senaste perioden har det åter skett en viss ökning, men den är marginell jämfört med den ökning som skedde under 1990-talet.
- Under 1990-talet ökade barngrupperna från 4,4 till 5,7 barn per årsarbetande inom barnomsorgen. Personaltätheten sänktes med cirka 25 procent mellan 1990 och 1997.

DE BARN SOM INTE GÅR I FÖRSKOLAN

- Av de omkring 23 000 barn i åldern 3–5 (cirka 6 procent) som inte går i förskolan tillhör 18 procent familjer med låg ekonomisk standard jämfört med 8 procent av alla jämnåriga. (Källa: Kommunal.)

FÖRSKOLEUPPRORET

- Ett nätverk bestående av anställda inom barnomsorgen som bildades 2013. Nätverket kräver mindre barngrupper, högre personaltäthet, planeringstid och färre kringuppgifter. Se: <https://forskoleupproret.weebly.com>

KÄLLOR

Atvexa (2022), Årsredovisning 2021/2022. <https://www.atvexa.se/wp-content/uploads/atvexa-arsredovisning-2021-2022.pdf>

Balans (2024), "Var är förskolepersonalen? Statistik och verklighet: En rektorsanalys", 2024-01-19. <https://tankesmedjanbalans.se/personaltathet-i-forskolan-varfor-skiljer-sig-statistiken-fran-medarbetarnas-upplevelse/>

Dagens Arena (2024), "Brist på resurser inte enda problemet", Pelling, Lisa, 2024-01-22. <https://www.dagensarena.se/opinion/brist-pa-resurser-inte-enda-problemet/>

Dagens Nyheter (2022), "Föräldrars val av förskola bidrar till ökad segregation", Larsson, Esbjörn; Alm Fjellborg, Andreas; Forsberg, Håkan; Mette, Ginnerkov-Dahlberg; Lidegran, Ida & Westberg, Johannes, 2022-07-29. <https://www.dn.se/debatt/foraldrars-val-av-forskola-bidrar-till-okad-segregation/>

Dagens Samhälle (2023), "Lagstifta om en minimibemanning i förskolan", Fahlén, Åsa; Jaara Åstrand, Johanna & Ragnegård, Malin, 2023-02-23. <https://www.dagenssamhalle.se/opinion/debatt/lagstifta-om-en-minimibemanning-i-forskolan/>

Education Inquiry (2024), "Class-based preschool enrolment: Social stratification and quality differences in the Swedish preschool market", Alm Fjellborg, Andreas; Forsberg, Håkan & Waddling, Jennifer, vol. 15, no. 1, 104-125.

European Sociological Review (2023), "Even in preschools: Analysing the preschool and neighbourhood segregation gap in Swedish municipalities", Alm Fjellborg, Andreas & Forsberg, Håkan, nr. 39, 677-699, 2023-02-15.

Forskning.se (2020), "Barns inflytande i förskolan konkurreras ut av andra mål", Peterson, Carina, 2020-05-25. <https://www.forskning.se/2020/05/25/barns-inflytande-i-forskolan-konkurreras-ut-av-andra-mal/>

Föreningen svensk undervisningshistoria/*Tidskriften vägval i skolans historia nr 1* (2022), "Den svenska förskolemarknadens födelse: Från Lex Pysslingen till barnomsorgspong", Larsson, Esbjörn & Westberg, Johannes, 2022-03-19. <https://undervisningshistoria.se/den-svenska-forskolemarknadens-fodelse-fran-lex-pysslingen-till-barnomsorgspong/>

Föreningen svensk undervisningshistoria/*Tidskriften vägval i skolans historia, nr 2* (2023), "Familjers användning av förskolemarknaden", Lidegran, Ida, 2023-09-22. <https://undervisningshistoria.se/familjers-anvandning-av-forskolemarknaden/>

Kommunal (2014), "Skilda världar: En jämförelse mellan kommunalt driven, ideellt driven och bolagsdriven barnomsorg", Lorentzi, Ulrika & Widmark, Olof. <https://mb.cision.com/Public/423/9552493/b532c25201fb9775.pdf>

Kommunal (2022), "Vem bestämmer över förskolan? En rapport om förskolemarknadens effekter", Enfeldt, Johan. https://webbfiler.kommunal.se/sites/default/files/2022-03/Forskolerapport_033022_0.pdf

KATALYS ARGUMENT
2:2024

FÖRSKOLAN OCH
SYSTEMSKIFTET
SOM GLÖMITS BORT

MATS WINGBORG

S. 12

Kommunal (2024), "Rätt bemanning och barngruppsstorlek: För en likvärdig förskola", Westerberg, Sepideh. https://webbfilen.kommunal.se/sites/default/files/2023-12/Rapport%20-%20För%20en%20likvärdig%20förskola_2023.pdf

Kommunalarbetaren (2021), "Skrämmande utveckling i förskolan", Bergander, Kattis, 2021-02-22. <https://ka.se/2021/02/22/skrammande-utveckling-i-forskolan/>

Kommunalarbetaren (2024), "Så blir de fristående förskolorna vinstmaskiner", Klingberg Hjort, Mira, 2024-03-26. <https://ka.se/2024/03/26/sa-blir-de-fristaende-forskolorna-vinstmaskiner/>

Mattsson, Alexandra (2023), "Förskolan är till för barnen, inte regeringens friskolepolare", *Dagens Arena*, 2023-04-07. <https://www.dagensarena.se/opinion/forskolan-ar-till-barnen-inte-regeringens-friskolepolare/>

Omni (2021), "Norska paret gör miljoner på svenska skolmarknaden", 2021-06-17. <https://omni.se/norska-paret-gor-miljoner-pa-svenska-skolmarknaden/a/0KPOWB>

Skolverket (2023), "Barn och personal i förskola: Hösten 2022". <https://www.skolverket.se/publikationsserier/beskrivande-statistik/2023/barn-och-personal-i-forskola---hosten-2022>

Skolverket (2024), "Rätt till förskola". <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/ratt-till-forskola>

Skolverket (2024), "Statistik över barn och personal i förskola hösten 2023." <https://www.skolverket.se/skolutveckling/statistik/fler-statistiknyheter/statistik/2024-04-16-statistik-over-barn-och-personal-i-forskola-hosten-2023>

Socialdemokraterna (2023) "S presenterar initiativ för att ta kontroll över förskolemarknaden", 2023-03-19. <https://www.socialdemokraterna.se/nyheter/nyheter/2023-03-29-s-presenterar-initiativ-for-ta-kontroll-over-forskolemarknaden>

Svenska Dagbladet (2022), "Privata förskolor slipper undan ansvar", Enfeldt, Johan & Ragnegård, Malin, 2022-02-01. <https://www.svd.se/a/k6xm1X/kommunal-privata-forskolor-slipper-undan-ansvar>

Svenska Dagbladet (2022), "Skolföretag lämnar börsen efter vinstdebatt", 2022-08-10. <https://www.svd.se/a/G3oqG6/skolforetaget-atvexa-vill-lamna-borsen>

SVT (2023), "Lotta Edholm satt i styrelsen för Tellusgruppen - medan barnen i skolan gick hungriga", 2023-11-20. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/stockholm/lotta-edholm-satt-i-styrelsen-for-tellusgruppen>

SVT (2024), "Segregation redan i förskolan", Leijonhufvud, Erik, (intervju med Håkan Forsberg), 2024-01-19. https://www.svt.se/nyheter/lokalt/upsala/segregation-redan-i-forskolan-barn-med-olika-bakgrund-mots-inte?fbclid=IwAR2ndqwKJoFcD_oJvrYaz0ai0liCTfYLAwUYHhH7r0TU3AbFJ9fC9_LeELs

Tankar om förskolan (2023), "Förskolans marknadisering har smitit under radarn", Larsson, Marcus, 2023-10-25. <https://www.tankaromforskola.se/gastkronika/forskolans-marknadisering-har-smitit-under-radarn/>

KATALYS ARGUMENT 2:2024

FÖRSKOLAN OCH SYSTEMSKIFTET SOM GLÖMITS BORT

MATS WINGBORG

S. 13

Vetenskapsrådet (2022), "Det första valet: Förskolans expansion, marknadsivering och ökade betydelse i familjers utbildningsstrategier", ingår i *Resultatdialog 2022: Kortfattade resultat från forskning finansierad av Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté*, Larsson, Esbjörn; Forsberg, Håkan; Idegran, Ida & Westberg, Johannes, 44-48. <https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2022-11-14-resultatdialog-2022-----kortfattade-resultat-fran-forskning-finansierad-av-vetenskapsradets-utbildningsvetenskapliga-komite.html>

Vaxholms kommun (1986), "Förtätning på daghem: Utvärdering av effekterna av utökat antal platser i barngrupperna på barnstugorna i Vaxholms kommun", Fugelstad, Anna (finns inte digitalt).

INTERVJUER HAR GENOMFÖRTS MED:

Johan Enfeldt, utredare LO.

Håkan Forsberg, Uppsala universitet, Institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningssociologi.

Ulrica Lorentzi, utredare LO.

Ingegerd Tallberg Broman, psykolog och senior professor i pedagogik vid Malmö universitet.

Sepideh Westerberg, utredare Kommunal.

**KATALYS ARGUMENT
2:2024**

**FÖRSKOLAN OCH
SYSTEMSKIFTET
SOM GLÖMTS BORT**

MATS WINGBORG

S. 14